

**Bibliografia ruchu Solidarność
dla Fundacji Rzymskiej Janiny Umiastowskiej
Bibliografia sul movimento Solidarność
selezionata per la Fondazione romana Janina Umiastowska**

dr Jacek Kołtan
Europejskie Centrum Solidarności
<https://ecs.gda.pl/>

La presente bibliografia è una selezione d'autore di opere culturali e scientifiche riguardanti il fenomeno del movimento sociale e sindacale polacco Solidarność. Nato nel 1980 a Danzica, il movimento ha contribuito al crollo del comunismo a est tra la fine degli anni Ottanta e l'inizio degli anni Novanta. È stato un esempio unico di rivoluzione pacifica che, facendo tesoro delle lezioni tratte dalle sanguinose rivolte avvenute in precedenza nei Paesi dell'Europa centrale e orientale, con la sua lotta non violenta ha vinto la crudeltà dell'autoritarismo della Guerra Fredda. Solidarność è stato anche un laboratorio politico: ha riformulato in modo creativo le idee dell'umanesimo europeo, le tradizioni di lotta dei lavoratori e le forme di democrazia diretta. Così facendo, è diventato un grande esperimento politico – la ricerca di un mondo più libero, equo, giusto.

Per le persone che meno conoscono la storia di Solidarność e gradirebbero essere introdotte al tema, oppure che desiderano approfondirne la conoscenza, ho selezionato cento libri che possono essere di aiuto competente. Il numero di cento titoli è simbolico. La ricca letteratura scientifica e divulgativa esistente impone una selezione di opere. La bibliografia che segue è stata quindi concepita come una possibile ampia presentazione sull'argomento. Tiene conto dei legami con i Paesi dell'Europa centrale e orientale e iscrive la storia di Solidarność nella storia europea contemporanea. La selezione prende in considerazione opere che universalizzano l'esperienza politica e culturale della Polonia e della regione, consentendo a tale esperienza di essere compresa da persone con *background* culturali diversi. Poiché la selezione è dominata da opere in polacco o in lingua polacca, la bibliografia include informazioni sulla traduzione dei libri nelle lingue europee più diffuse. Nel caso di opere disponibili online, le informazioni bibliografiche sono state integrate con link ai relativi archivi digitali o siti Web.

La bibliografia è suddivisa come segue:

1. Si apre con le sezioni *Film, Teatro, Mostre museali e Mostre online*, nonché *Fonti Internet*. Si tratta di una selezione abbreviata delle più classiche e rappresentative opere culturali riguardanti la storia di Solidarność, opere in generale oggi facilmente accessibili per gli interessati.
2. *Introduzioni alla storia del movimento Solidarność* è un elenco di libri per le persone che hanno minore familiarità con la storia di Solidarność. I libri proposti presentano una sintesi contemporanea della storia, della nascita e dello sviluppo di Solidarność e sono stati pubblicati negli ultimi anni dal Centro Europeo di Solidarność di Danzica.

3. *Documenti del movimento Solidarność* è un elenco di materiali già pubblicati che costituiscono le fonti principali per la storia di Solidarność, incentrati principalmente su tre eventi: la nascita del movimento nel 1980 e il suo sviluppo fino alla fine del 1981; il primo congresso del sindacato Solidarność nel 1981; e i colloqui della Tavola rotonda nel 1989.
4. *Testi dell'opposizione democratica nell'Europa centrale e orientale* è una selezione degli scritti più influenti e popolari nei circoli dell'opposizione democratica dell'area, sia prima della nascita di Solidarność sia nel periodo di esistenza del movimento. Questi testi sono stati accolti a livello internazionale e hanno avuto un impatto significativo sull'interpretazione dei cambiamenti avvenuti in Polonia e nella regione.
5. *Opere accademiche e divulgative* è la sezione più ampia di questa bibliografia. Ne fanno parte analisi polacche e internazionali sulla storia di Solidarność, sui cambiamenti (geo)politici, sociali e culturali che Solidarność ha generato. Comprende inoltre interpretazioni sull'impatto della rivoluzione di Solidarność nella regione, sulle trasformazioni del resto dell'Europa e del mondo. I contributi presentano diversi approcci di ricerca che riguardano differenti campi delle scienze umane e sociali in senso lato, anche se predomina la ricerca storica e sociologica. La selezione comprende sia i più classici lavori di ricerca dell'epoca, sia opere di ricercatori e studiosi delle più giovani generazioni. Queste ultime hanno ampliato significativamente le prospettive di analisi e interpretazione del fenomeno Solidarność.
6. *Biografie* è la sezione conclusiva della bibliografia. Comprende una selezione di opere biografiche e autobiografiche di figure chiave del movimento Solidarność.

Le scelte soggettive di ogni autore sono sempre gravate da debolezze intrinseche, ma – con un vaglio coerente delle opere – ricche anche di vantaggi. Spero che la selezione proposta consenta di orientarsi nella ricchezza di pubblicazioni, opere culturali e artistiche; e che sia una pratica guida alla storia eccezionalmente ricca e sfaccettata di Solidarność. Mi auguro che la selezione bibliografica qui presentata diventi un progetto aperto, un invito a discutere le opere più rilevanti, i cui autori hanno cercato di comprendere meglio il fenomeno di Solidarność. La sua sorprendente storia merita certamente tale attenzione.

Prezentowana bibliografia jest oparta na autorskim wyborze dzieł kultury i nauki prezentujących fenomen polskiego ruchu społecznego i związkowego „Solidarność”. Ruch ten narodził się w 1980 roku w Gdańsku, przyczyniając się do upadku

komunizmu na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Był wyjątkowym przykładem pokojowej rewolucji, która ucząc się z lekcji krwawych powstań krajów Europy Środkowo-Wschodniej, środkami walki bez przemocy przezwyciężyła okrucieństwo autorytaryzmu zimnej wojny. Solidarność była także politycznym laboratorium – twórczo przeformułowała idee europejskiego humanizmu, tradycje robotniczej walki i formy demokracji bezpośredniej. Stała się tym samym wielkim eksperymentem ustrojowym – poszukiwaniem bardziej wolnego, równego i sprawiedliwego świata.

Z myślą o osobach, które nie znają historii Solidarności i które potrzebują wprowadzenia, albo też chcą pogłębić orientację w tematyce ruchu „Solidarność”, wybrałem sto książek, które mogą stanowić kompetentną pomoc. Liczba stu tytułów jest tu symboliczna – bogata literatura naukowa i popularno-naukowa zmusza do selekcji prac. Dlatego też poniższa bibliografia została pomyślana jako możliwie szeroka prezentacja tematu. Uwzględnia ona powiązania z państwami regionu Europy Środkowo-Wschodniej i wpisuje historię Solidarności w nowoczesną historię Europy. Wybór uwzględnia dzieła, które uniwersalizują polityczne i kulturowe doświadczenia Polski i regionu, pozwalając czynić je zrozumiałymi dla osób z odmiennych kręgów kulturowych. Jako że w wyborze dominują prace polskie, wzgl. polskojęzyczne, w bibliografii uwzględniono informacje o przekładach książek na najpopularniejsze języki europejskie. W przypadku prac udostępnionych w internecie, informacje bibliograficzne uzupełnione zostały o odnośniki do stosownych repozytoriów cyfrowych, bądź stron internetowych.

Niniejsza bibliografia podzielona została następująco:

1. Otwierają ją działy *Film, Teatr, Wystawy muzealne i Wystawy online*, a także *Źródła internetowe*. Jest to skrótowy wybór po pierwsze najbardziej klasycznych, po drugie wciąż reprezentatywnych dzieł kultury związanych z historią Solidarności, i po trzecie wreszcie, w przeważającej mierze dostępnych współcześnie dla osób zainteresowanych.
2. *Popularne wprowadzenia w historię ruchu Solidarność* to lista książek dla osób niezorientowanych w historii Solidarności. Proponowane książki prezentują współczesną syntezę opowieści o narodzinach i rozwoju Solidarności, w przeważającej mierze zostały wydane w ostatnich latach przez Europejskie Centrum Solidarności.
3. *Dokumenty ruchu Solidarność* to lista opublikowanych kluczowych dla historii Solidarności materiałów źródłowych, które skoncentrowane są przede wszystkim na trzech wydarzeniach: narodzinach ruchu w 1980 roku i jego rozwoju do końca 1981 roku, I zjeździe związku zawodowego Solidarność w 1981 roku oraz rozmowom Okrągłego Stołu w 1989 roku.
4. *Teksty opozycji demokratycznej w Europie Środkowo-Wschodniej* to wybór najbardziej wpływowych i najpopularniejszych tekstów środowisk opozycji demokratycznej z regionu, zarówno poprzedzających narodziny Solidarności, jak i z okresu istnienia ruchu. Teksty te spotkały się z międzynarodową recepcją i miały istotny wpływ na interpretację przemian w Polsce i w regionie.

5. *Prace naukowe i popularno-naukowe* to najobszerniejszy dział niniejszej bibliografii, na który składają się polskie i międzynarodowe analizy historii Solidarności, (geo)politycznych, społecznych i kulturowych przemian, których była źródłem, a także interpretacje wpływu rewolucji Solidarności na region, na przemiany Europy i świata. Prace prezentują zróżnicowane podejścia badawcze oraz dziedziny szeroko rozumianych nauk humanistycznych i społecznych, choć dominują w niej badania historyczne i socjologiczne. W wyborze uwzględniono zarówno najbardziej klasyczne prace badawcze z epoki, jak i prace badaczek oraz badaczy młodszych pokoleń, które poszerzają znacząco perspektywę analiz i interpretacji fenomenu Solidarności.
6. *Biografie* to zamykająca część bibliografii, która zawiera wybór prac biograficznych i autobiograficznych najważniejszych postaci ruchu Solidarność.

Autorskie, subiektywne wybory zawsze już obarczone są naturalnymi słabościami, ale – przy konsekwentnym doborze prac – także zaletami. Mam nadzieję, że selektywność pozwoli odnaleźć się w bogactwie publikacji, dzieł kultury oraz sztuki, i że stanie się tym samym praktycznym przewodnikiem po wyjątkowo bogatej i wielowątkowej historii Solidarności. Chciałbym, by zaproponowany wybór bibliograficzny stał się otwartym projektem – zaproszeniem do dyskusji o najistotniejszych dziełach, których autorki i autorzy podejmują próbę lepszego zrozumienia fenomenu Solidarności. Jej zadziwiająca historia z całą pewnością na to zasługuje.

Film

Człowiek z marmuru [ENG: *The Man of Marble*, IT: *L'uomo di marmo*] (1976), reż. Andrzej Wajda.

Człowiek z żelaza [ENG: *The Man of Iron*; IT: *L'uomo di ferro*] (1981), reż. Andrzej Wajda.

Robotnicy '80 [ENG: *Workers '80*] (1981), reż. Andrzej Chodakowski, Andrzej Zajączkowski.

Strajk – Die Heldin von Danzig [ENG: *Strike*, POL: *Strajk*] (2006), reż. Volker Schlöndorff.

To Kill a Priest [DE: *Der Priester mord*; IT: *Un prete da uccidere*, POL: *Zabić księdza*] (1988), reż. Agnieszka Holland.

Wałęsa. Człowiek z nadziei [ENG: *Walesa – Man of Hope*; IT: *Walesa – L'uomo della speranza*] (2011), reż. Andrzej Wajda.

Teatr

- Adamowicz Piotr, Wałęsa Danuta (2012), *Danuta W.*, Teatr Polonia, reż. Janusz Zaorski. [na podstawie książki: Wałęsa Danuta (2011), *Marzenia i tajemnice*, oprac. Piotr Adamowicz, Kraków: Wydawnictwo Literackie; (2014), *Rêves et secrets*, trad. du pol. par Erik Veaux, Paris: Buchet-Chastel – Libella].
- Demirski Paweł (2005), *Wałęsa. Historia wesoła, a ogromnie przez to smutna*, Teatr Wybrzeże Gdańsk, reż. Michał Zadara [tegoż (2015), *Wałęsa. Historia wesoła, a ogromnie przez to smutna*, Kraków: Korporacja Ha!art].
- Napiórkowski Marcin (2022), *1989*, Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, Gdański Teatr Szekspirowski, reż. Katarzyna Szyngiera.
- Roszkowski Jakub (2018), *Wałęsa w Kolonos*, Teatr Łaźnia Nowa, reż. Bartosz Szydłowski.
- Wodziński Paweł (2017a), *Solidarność. Nowy projekt*, TR w Warszawie, reż. Paweł Wodziński.
- Wodziński Paweł (2017b), *Solidarność. Rekonstrukcja*, Teatr Polski w Bydgoszczy, reż. Paweł Wodziński.

Wystawy muzealne

- Centrum Dialogu „Przełomy”, kuratorka: Agnieszka Kuchcińska-Kurcz, Muzeum Narodowe w Szczecinie, <https://przelomy.muzeum.szczecin.pl/>.
- Wystawa Stała Europejskiego Centrum Solidarności*, kurator: Basil Kerski, Europejskie Centrum Solidarności, Gdańsk, <https://ecs.gda.pl/>.

Wystawy online

- 4 czerwca 1989. W samo południe*, „Google Arts & Culture”, Europejskie Centrum Solidarności, <https://artsandculture.google.com/story/6wWBwkhWpehFJg>.
- Polska droga do wolności w obiektywie Erazma Ciołka*, „Google Arts & Culture”, Muzeum Historii Polski, <https://artsandculture.google.com/story/pwXRRxIQ5BYA8A>.
- Solidarność i upadek Żelaznej Kurtyny*, „Google Arts & Culture”, Muzeum Historii Polski, <https://artsandculture.google.com/story/8QVxyKwgtoFXIA>.
- Strajk. Fotografie artystyczne i amatorskie z Archiwum Europejskiego Centrum Solidarności*, „Google Arts & Culture”, Instytut Polski w Berlinie, <https://artsandculture.google.com/story/0wWhqp4ILRQA8A>.

Źródła internetowe

- Archiwum „Aneksu”, <https://aneks.kulturaliberalna.pl/>.
- „Encyklopedia Solidarności”, <https://encysol.pl/>.
- Europejskie Centrum Solidarności. Archiwum, <https://zbiory.ecs.gda.pl/collections/>.
- Kultura Paryska, <https://kulturoparyska.com/pl/index>.
- Ośrodek Karta. Archiwum, <https://karta.org.pl/archiwum>.

Popularne wprowadzenia w historię ruchu Solidarność

- Ash Timothy G. ([1983] 2002), *The Polish Revolution. Solidarity*, New Haven: Yale University Press; (1990), *Polska rewolucja. Solidarność 1980–1981*, przekł. Małgorzata Dziewulska i Marcin Król, Warszawa: Res Publica.
- Ash Timothy G. ([1990] 2019), *The Magic Lantern: The Revolution of '89 Witnessed in Warsaw, Budapest, Berlin and Prague*, London: Atlantic Books; (2019), *Wiosna obywateli. Rewolucja 1989 widziana w Warszawie, Budapeszcie, Berlinie i Pradze*,

- przekł. Anna Husarska, Kraków: Znak; (2019), *1989. Storia della primavera europea*, trad. Marco Papi, Emilia Benghi, Milano: Garzanti.
- Kerski Basil, Knoch Konrad (red.) (2019), *Wystawa stała Europejskiego Centrum Solidarności. Katalog*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności; (2021), *European Solidarity Centre Permanent Exhibition. Catalogue*, transl. by Marta Aleksandrowicz-Wojtyna, Piotr Kaliński, Michael Sanderson and Miłosz Wojtyna, Gdańsk: European Solidarity Centre.
- Kołtan Jacek, Konarowska Ewa (red.) (2014), *Wystawa Stała Europejskiego Centrum Solidarności. Antologia*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności; (2015), *European Solidarity Centre Permanent Exhibition. Anthology*, transl. by Maria Łatyńska, Ewa Majewska and Michael Sanderson, Gdańsk: European Solidarity Centre.
- Machcewicz Anna (2015), *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13112>; (2023), *Rebellion. The Shipyard Strikes in Poland and the Birth of Solidarność in August 1980*, trans. by Thomas Anessi, Paderborn: Brill Schöningh.
- Skórzyński Jan (2014), *Krótką historia Solidarności 1980–1989*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13229>.

Dokumenty ruchu Solidarność

- Borodziej Włodzimierz, Garlicki Andrzej (red.) (2004), *Okrągły Stół. Dokumenty i materiały*, t. I–V, Warszawa: Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.
- Büscher Barbara, Henning Ruth-Ursel, Koenen Gerd, Leszczyńska Dorota, Semler Christian, Vetter Reinhold (Hg.) (1983), *Solidarność. Die polnische Gewerkschaft „Solidarität” in Dokumenten, Diskussionen und Beiträgen*, Köln: Bund-Verlag.
- Gdańsk – Sierpień 1980. *Rozmowy Komisji Rządowej z Międzyzakładowym Komitetem Strajkowym w Stoczni Gdańskiej (23–31 sierpnia 1980 r.)* (1981), transkr. Mirosław Chojecki. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Majchrzak Grzegorz, Owiński Jan Marek (red.) (2011), *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 1 – I tura, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Majchrzak Grzegorz, Owiński Jan Marek (red.) (2013a), *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 2 – II tura, cz. I, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Majchrzak Grzegorz, Owiński Jan Marek (red.) (2013b), *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy*, t. 2 – II tura, cz. II, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Masiulanis Władysław (red.) (2000), *Kongres Kultury Polskiej. 11–13 grudnia 1981*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Volumen”.
- Persky Stan, Flam Henry (ed.) (1982), *The Solidarity Sourcebook*, Vancouver: New Star Books.
- Sanford George (ed.) (1990), *The Solidarity Congress, 1981. The Great Debate*, trans. by George Sanford, New York: Palgrave Macmillan.

Teksty opozycji demokratycznej w Europie Środkowo-Wschodniej

- Fallaci Oriana (2009), *Lech Walesa*, in: *Intervista con il Potere*, Milano: Rizzoli; (2011), *Lech Walesa*, in: *Interviews with History and Conversations with Power*, New York, NY: Rizzoli International Publications, s. 331–351; (2012), *Lech Wałęsa*, w: *taż*,

- Wywiad z władzą*, przekł. Hanna Borkowska, Warszawa: Świat Książki, s. 418–439.
- Havel Václav ([1977] 2011), *Siła bezsilnych*, w: tenże, *Siła bezsilnych i inne eseje*, red. Andrzej Jagodziński, przekł. Agnieszka Holland, Warszawa: Agora, s. 87–158; (1980), *Versuch, in der Wahrheit zu leben. Von der Macht der Ohnmächtigen*, übers. von Gabriel Laub, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt; (2018), *Power of the Powerless*, transl. By Paul Wilson, London: Vintage.
- Kołodkowski Leszek ([1971] 2010), *Tezy o nadziei i beznadziejności*, w: tenże, *Nasza wesoła apokalipsa. Wybór najważniejszych esejów*, wybór i układ Zbigniew Mentzel, Kraków: Znak, s. 159–183; (1971), *Hope and Hopelessness*, „Survey”, vol. 17, no. 3 (80).
- Konrád György ([1984] 1987), *Antipolitics. An Essay*, transl. from the Hungarian by Richard E. Allen, New York: Henry Holt and Company; (1985), *Antipolitik. Mitteleuropäische Meditationen*, übers. von Hans-Henning Paetzke, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kuroń Jacek (1977), *Myśli o programie działania*, „Aneks”, nr 13–14, s. 4–32, <https://aneks.kulturaliberalna.pl/archiwum/mysli-o-programie-dzialania/>.
- Mazowiecki Tadeusz ([1989] 2021), *Tadeusz Mazowiecki 24 sierpnia 1989 roku [exposé Prezesa Rady Ministrów]*, w: Marszałek-Kawa Joanna, Siemiątkowski Piotr (oprac.), *Exposé Prezesów Rady Ministrów 1989–2019*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 7–14.
- Michnik Adam (1977), *Kościół, lewica, dialog*, Paryż: Instytut Literacki, <https://staticnowyportal.kulturaparyska.com/attachments/f3/83/1ea93bd08c7c032f3818abbe8dcc4a8ecbb31971.pdf>; (1993), *The Church and the Left*, transl. by David Ost, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Michnik Adam (1977), *Nowy ewolucjonizm*, „Aneks”, nr 13–14, s. 33–48, <https://aneks.kulturaliberalna.pl/archiwum/nowy-ewolucjonizm/>; *A New Evolutionism*, in: Michnik Adam (1987), *Letters From Prison and Other Essays*, transl. Maya Latynski, Berkeley: University of California Press, s. 135–148.
- Michnik Adam (1989), *Wasz prezydent, nasz premier*, „Gazeta Wyborcza”, nr 40, 3 lipca, s. 1, <https://wyborcza.pl/duzyformat/7,127290,3645049.html>.
- NSZZ Solidarność (1980), *21 postulatów*, „NSZZ Solidarność Komisja Krajowa”, <https://www.solidarnosc.org.pl/o-nas/archiwum-kk/21-postulatow/>.
- NSZZ Solidarność ([1981] 2011), *Samorządna Rzeczpospolita*, w: Majchrzak Grzegorz, Owsiański Jan Marek (red.), *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”*, t. 1 – I tura, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, s. 983–1017; *The Programme of Solidarnosc*, „Labour Focus on Eastern Europe”, vol. 5, nos. 1–2 (1982), s. 3–14, <https://resistantstrain.files.wordpress.com/2016/01/labour-focus-on-eastern-europe-vol5-no1-2-spring-1982.pdf>.
- Sacharow Andrej (1968), *Rozmyślenia o postępie, pokojowym współistnieniu i wolności intelektualnej*, przekł. Józef Łobodowski, Paryż: Instytut Literacki, <https://staticnowyportal.kulturaparyska.com/attachments/91/a7/pdf-606068d745802.pdf>; Sakharov Andrei (1968), *Thoughts on progress, peaceful coexistence and intellectual freedom*, “The New York Times”, July 22, <http://users.physics.harvard.edu/~wilson/sakharovconference/76953998.pdf>; (1969), *Wie ich mir die Zukunft vorstelle. Gedanken über Fortschritt, friedliche Koexistenz und geistige Freiheit*, übers. von E. Guttenberger, Zürich: Diogenes Verlag.
- Tischner Józef ([1981] 2005), *Etyka solidarności oraz Homo sovieticus*, Kraków: Znak; (1984) *The Spirit of Solidarity*, trans. Marek B. Zaleski and Benjamin Fiore, San

Francisco: Harper & Row; (1982) *Ethik der Solidarität. Prinzipien einer neuen Hoffnung*, übers. von Rembert und Elzbieta Schleicher, Wien–Köln: Styria; (1983), *Éthique de solidarité*, traduit par Krystyna Jocz, Limoges: Criterion; (1983), *Ética de la solidaridad*, traductor: María Dolores, Rodríguez Fierro, Madrid: Ediciones Encuentro; (2010), *Etica della solidarietà e del lavoro*, trad. italiana di Antonio Setola, Castel Bolognese: ITACA.

Wałęsa Lech (1983), *Przemówienie Lecha Wałęsy laureata Pokojowej Nagrody Nobla Oslo dnia 11 grudnia 1983 Roku / Lech Walesa Nobel Lecture*, „The Nobel Prize”, <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1983/walesa/lecture>.

Prace naukowe i popularno-naukowe

Adamski Władysław W. (red.) ([1982] 1996), *Polacy '81. Postrzeganie kryzysu i konfliktu*, Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk; (1982), *Crises and conflicts. The case of Poland 1980–81*, transl. by Olgierd A. Wojtasiewicz et al., Warsaw: PWN – Polish Scientific Publ.

Bova Vincenzo (2006), *Solidarność 25 anni dopo. Riflessioni sull'esperienza di un movimento. Atti del convegno (Roma, 22-23 novembre 2005)*, Soveria Mannelli: Rubbettino.

Brier Robert (2021), *Poland's Solidarity Movement and the Global Politics of Human Rights*, Cambridge: Cambridge University Press.

Brzechczyn Krzysztof (2022), *Umysł solidarnościowy. Geneza i ewolucja myśli społeczno-politycznej „Solidarności” w latach 1980–1989*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.

Ciżewska Elżbieta (2010), *Filozofia publiczna Solidarności. 1980–1981 z perspektywy republikańskiej tradycji politycznej*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.

Dietz Hella (2015), *Polnischer Protest. Zur pragmatischen Fundierung von Theorien sozialen Wandels*, Frankfurt, New York: Campus Verlag.

Domagała-Pereira Katarzyna, Dudek Bartosz, Kerski Basil (Hg.) (2023), *Solidarność. Die unvollendete Geschichte der europäischen Freiheit*, Freiburg im Breisgau: Herder Verlag.

Dudek Antoni (2014), *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków: Wydawnictwo Znak Horyzont.

Foucault Michel (1982), *L'expérience morale et sociale des Polonais ne peut plus être effacée* [entretien avec G. Anquetil], “Les Nouvelles littéraires”, no 2857, octobre 14–20, s. 8–9, <http://1libertaire.free.fr/MFoucault181.html>.

Friszke Andrzej (2010), *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków: Znak.

- Friskke Andrzej (2011), *Czas KOR-u. Jacek Kuroń a geneza Solidarności*, Kraków: Znak, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- Friskke Andrzej (2014), *Rewolucja Solidarności: 1980–1981*, Kraków: Znak.
- Gawin Dariusz (red.) (2002), *Lekcja Sierpnia. Dziedzictwo „Solidarności” po dwudziestu latach*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Godderis Idesbald (ed.) (2013), *Solidarity with Solidarity. Western European Trade Unions and the Polish Crisis 1980–1982*, Plymouth, UK: Lexington Books.
- Goldfarb Jeffrey C. (1982), *On Cultural Freedom. An Exploration of Public Life in Poland and America*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goldfarb Jeffrey C. (1991), *Beyond Glasnost. The Post-Totalitarian Mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- Goldfarb Jeffrey C. (2006), *The Politics of Small Things. The Power of the Powerless in Dark Times*, Chicago: The University of Chicago Press; (2012), *Polityka rzeczy małych. Siła bezsilnych w mrocznych czasach*, przekł. Urszula Lisowska, Katarzyna Liszka, Andrzej Orzechowski, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Goodwyn Lawrence (1991), *Breaking the Barrier. The Rise of Solidarity in Poland*, New York: Oxford University Press; (1992), *Jak to zrobiliście? Powstanie Solidarności w Polsce*, przekł. Katarzyna Rosner, Gdańsk: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Holzer Jerzy (1984), *Solidarność 1980–1981. Geneza i historia*, Paryż: Instytut Literacki,
<https://staticnowyportal.kulturaparyska.com/attachments/b4/b0/23f90458864d19377336afe42efe892cd4a23b88.pdf>; (1985), *Solidarität. Die Geschichte einer freien Gewerkschaft in Polen*, übers. von Monika Müller und Maria Hagedorn, München: C.H. Beck.
- Jan Paweł II (1981), *Laborem excercens*, “The Holy See”,
<https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals.index.html>.
- Jan Paweł II (1987), *Sollicitudo rei socialis*, <https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals.index.html>.
- Jaworska, Krystyna, Simiand Caterina (a cura di) (2011), *Solidali con Solidarność: Torino e il sindacato libero polacco*, Milano: Franco Angeli.
- Jogała Elżbieta, Meardi Guglielmo (2003), *Solidarność 20 anni dopo. Analisi, testimonianze ed eredità*, Soveria Mannelli: Rubbettino.
- Katznelson Ira (1996), *Liberalism’s Crooked Circle. Letters to Adam Michnik*, Princeton, NJ: Princeton University Press; (2007), *Krzywe koło liberalizmu. Listy do Adama Michnika*, przekł. Łukasz Nysler, Andrzej Orzechowski i Lotar Rasiński, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Kennedy Michael D. (1991), *Professionals, Power and Solidarity in Poland. A Critical Sociology of a Soviet-Type Society*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kenney Padraic (2002), *A carnival of revolution: Central Europe 1989*, Princeton–Oxford: Princeton University Press; (2005), *Rewolucyjny karnawał: Europa Środkowa 1989*, przekł. Piotr Szymor, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej.
- Kmiecik Violetta et al. (red.) (2009), *Solidarność i upadek komunizmu / Solidarity and the Fall of Communism*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności,
<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/8292>.
- Kofta Mirosław, Leszczyński Adam (red.) (2019), *Psychologia Okrągłego Stołu*, Sopot: Smak Słowa.
- Kowalski Sergiusz ([1990] 2009), *Krytyka solidarnościowego rozumu. Studium z socjologii myślenia potocznego*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

- Kozłowski Tomasz (2017), *Anatomia rewolucji. Narodziny ruchu społecznego „Solidarność” w 1980 roku*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.
- Krzemiński Ireneusz (2013), *Solidarność. Niespełniony projekt polskiej demokracji*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności; (2019), *Solidarity. The Unfulfilled Project of Polish Democracy*, transl. P. Poniatońska, Berlin: Peter Lang.
- Kubik Jan (1994), *Power of Symbols Against Symbols of Power. The Rise of Solidarity and the Fall of State Socialism in Poland*, University Park: Pennsylvania State University Press; (2020), *Siła symboli przeciw symbolom siły*, przekł. Sergiusz Kowalski, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Kuisz Jarosław (2012), *Charakter prawny porozumień sierpniowych 1980–1981*, Warszawa: Trio.
- Kurdziel Anna (a cura di) (2021), *La solidarietà di ieri e di oggi. 40 anni di Solidarność*, Atti del convegno in occasione del 40° anniversario della nascita di Solidarność e del 40° anniversario dell'introduzione della legge marziale in Polonia, Roma, 7 ottobre 2020, Roma: Ambasciata di Polonia in Italia.
- Latoszek Marek (red.) (1991), *Sierpień '80 we wspomnieniach*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.
- Marody Mirosława, Kolbowski Jan (et al.) (2004), *Polacy '80. Wizje rzeczywistości dnia (nie)codziennego*, Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Matynia Elżbieta (2009), *Performative Democracy*, London: Routledge; (2008), *Demokracja performatywna*, przekł. Maja Lavergne, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Mazur Krzysztof (2017), *Przekroczyć nowoczesność. Projekt polityczny ruchu społecznego Solidarność*, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej.
- Olaszek Jan (2015), *Rewolucja powielaczy. Niezależny ruch wydawniczy w Polsce 1976–1989*, Warszawa: Trzecia Strona.
- Osa Maryjane (2003), *Solidarity and Contention. Networks of Polish Oppositions*, Minneapolis, MN, London: University of Minnesota Press.
- Ost David (1990), *Solidarity and the Politics of Anti-Politics. Opposition and Reform in Poland Since 1968*, Philadelphia: Temple University Press; (2014), *Solidarność a polityka antypolityki*, przekł. Sergiusz Kowalski, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Ost David (2005), *The Defeat of Solidarity. Anger and Politics in Postcommunist Europe*, Ithaca, London: Cornell University Press; (2007), *Kłęska 'Solidarności'. Gniew i polityka w postkomunistycznej Europie*, przekł. Hanna Jankowska, Warszawa: Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza.
- Paczkowski Andrzej ([2006] 2016), *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa: Prószyński i S-ka.
- Penn Shana (2003), *Podziemie kobiet*, przekł. Hanna Jankowska, Warszawa: Rosner & Wspólnicy.
- Penn Shana (2005), *Solidarity's Secret. The Women Who Defeated Communism in Poland*, Ann Arbor: The University of Michigan Press; (2014), *Sekret „Solidarności”. Kobiety, które pokonały komunizm w Polsce*, przekł. Maciej Antosiewicz, Warszawa: Grupa Wydawnicza Foksal.
- Polak Wojciech, Kufel Jakub, Ruchlewski Przemysław (red.) (2010), *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/22621>.

- Polak Wojciech, Kufel Jakub, Ruchlewski Przemysław (red.) (2012), *Opozycja demokratyczna w PRL w latach 1976–1981*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/8236>.
- Rojek Paweł (2009), *Semiotyka solidarności. Analiza dyskursów PZPR i NSZZ Solidarność w 1981 roku*, Kraków: Nomos.
- Sasso Donatella (2014), *A fianco di Solidarność. L'attività di sostegno al sindacato polacco nel Nord Italia (1981-1989)*, Roma, Fondazione Romana Marchesa J.S. Umiastowska, <https://www.fondazioneumiastowska.com/pubblicazioni/edizioni-della-fondazione/su-solidarnosc-in-italia/>.
- Siermiński Michał (2016), *Dekada przełomu. Polska lewica opozycyjna 1968–1980: od demokracji robotniczej do narodowego paternalizmu*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Siermiński Michał (2020), *Pęknięta Solidarność. Inteligencja opozycyjna a robotnicy 1964–1981*, Warszawa: Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Skórzyński Jan (2012), *Siła bezsilnych. Historia Komitetu Obrony Robotników*, Warszawa: Świat Książki.
- Skórzyński Jan (2019), *Okrągły stół. Wynegocjowany koniec PRL*, Kraków: Znak Horyzont.
- Solidarność. Wydarzenie, konsekwencje, pamięć* (2006), *Solidarność. Wydarzenie, konsekwencje, pamięć*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Sowa Jan (2015), *Inna Rzeczpospolita jest możliwa! Widma przeszłości, wizje przyszłości*, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Staniszkis Jadwiga (1982), *Pologne. La révolution autolimitée*, Paris: Presses Universitaires de France; (1984), *Poland's Self-Limiting Revolution*, transl. Jan T. Gross, Princeton, NJ: Princeton University Press; (2010), *Samoograniczająca się rewolucja*, przekł. Marek Szopski, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Staniszkis Jadwiga (1991), *The Dynamics of the Breakthrough in Eastern Europe. The Polish Experience*, transl. by Chester A. Kisiel, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Starski Stanisław [Magala Sławomir] (1982), *Class Struggle in Classless Poland*, Boston: South End Press; Magala Sławomir (2012), *Walka klas w bezklasowej Polsce*, przekł. Jarosław Dąbrowski, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13349>.
- Świdorski Bronisław (1996), *Gdańsk i Ateny*, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Tatur Melanie (1989), *Solidarność als Modernisierungsbewegung. Sozialstruktur und Konflikt in Polen*, Frankfurt/Main New York: Campus Verlag.
- Touraine Alain, Dubet François, Strzelecki Jan, Wieviorka Michel (1982), *Solidarité. Analyse d'un mouvement social. Pologne 1980–1981*, Paris: Fayard; (1982), *Solidarnosc. Analisi di un movimento sociale*, Milano: Franco Angeli Editore; (1983), *Solidarity. The Analysis of a Social Movement, Poland 1980/81*, transl. David Denby, Cambridge: Cambridge University Press 1983; (2010), *Solidarność. Analiza ruchu społecznego 1980–1981*, przekł. Andrzej Krasiński, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Walicki Andrzej (2022), *PRL i skok do neoliberalizmu. Jaruzelski, Solidarność, zdrada elit*, t. 1, Warszawa: Fundacja Oratio Recta, Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów PAN.
- Wieviorka Michel (1984), *Les juifs, la Pologne et Solidarnosc*, Paris Denoël; (2019–20), *Żydzi, Polska, Solidarność* [fragmenty], przekł. Michał Herbich, „Wolność i Solidarność”, nr 11–12, s. 79–108, <https://www.ejournals.eu/WiS/2019-20/nr-11-12/art/20495/>.

Zaremba Marcin (2023), *Wielkie rozczarowanie. Geneza rewolucji Solidarności*, Kraków. Znak.

Biografie

Bikont Anna, Łuczywo Helena (2018), *Jacek [Kuroń]*, Warszawa: Wydawnictwo Agora, Wołowiec: Wydawnictwo Czarne.

Bouyeure Cyril (2007), *Invention du politique. Une biographie d'Adam Michnik*, Lausanne: Les Éditions Noir sur Blanc; (2009), *Adam Michnik – biografia. Wymyślić to, co polityczne*, przekł. Jacek Giszczak, Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Brzeziecki Andrzej (2015), *Tadeusz Mazowiecki. Biografia naszego premiera*, Kraków: Znak.

Cenckiewicz Sławomir (2010), *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929–2010)*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.

Duda-Gwiazda Joanna, Gwiazda Andrzej, Okraska Remigiusz (2009), *Gwiazdozbiór w „Solidarności”. Joanna i Andrzej Gwiazdowie w rozmowie z Remigiuszem Okraską*, Łódź: Obywatel.

Graczyk Roman (2021), *Demiurg. Biografia Adama Michnika*, Warszawa: Zona Zero.

Karaś Dorota, Sterlingow Marek (2020), *Walentynowicz. Anna szuka raj*, Kraków: Znak.

Kuroń Jacek (2009), *Autobiografia*, Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.

Modzelewski Karol (2013), *Zajeżdżymy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa: Iskry.

Lech Wałęsa (1990), *Lech Wałęsa*, Gdańsk: Wydawnictwo Morskie.

Skórzyński Jan (2009), *Zadra. Biografia Lecha Wałęsy*, Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/18103>.

The Book of Lech Wałęsa (1982), *The Book of Lech Wałęsa. A Collective Portrait by Solidarity Members and Friends*, transl. by Celina Wieniewska, Jacek Laskowski, Bolesław Taborski, New York: Simon and Schuster.

Wałęsa Lech (1987), *A Way of Hope*, New York: Henry Holt and Co.; (1987), *Un chemin d'espoir*, Paris: Fayard; (2006), *Droga nadziei*, Kraków: Znak.

Vetter Reinhold (2010), *Polens eigensinniger Held. Wie Lech Wałęsa die Kommunisten überlistete*, Berlin: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag; (2013), *Jak Lech Wałęsa przechrzył komunistów*, przekł. Viktor Grotowicz, Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.

Vetter Reinhold (2014), *Bronisław Geremek. Der Stratege der polnischen Revolution*, Berlin: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag.

Vetter Reinhold (2018), *Polens diensteifriger General. Späte Einsichten des Kommunisten Wojciech Jaruzelski*, Berlin: BWV Berliner Wissenschafts-Verlag.

Jacek Koltan, Europejskie Centrum Solidarności – Filozof i politolog, wydawca, studiował na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu i Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie. Doktorat z filozofii społecznej obronił na Wolnym Uniwersytecie w Berlinie. Jest pełnomocnikiem Dyrektora ds. naukowych w Europejskim Centrum Solidarności. Interesuje się rozwojem współczesnej teorii społecznej i politycznej, hermeneutyką, antropologią filozoficzną i fenomenologią. W dotychczasowych badaniach zajmował się m.in. historią idei solidarności, ruchami społecznymi, pojęciem dizajnu społecznego i przeobrażeniami współczesnej tożsamości podmiotu. Był stypendystą fundacji KAAD w Berlinie i visiting scholar CUA w Waszyngtonie. Wykłada na Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku oraz Kolegium Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego. Opublikował m.in. *Kontrrewolucja u bram* (współred., 2020), *Solidarność, demokracja, Europa* (współred., 2020), *Przesilenie. Nowa kultura polityczna* (red., 2016), *Solidarność i kryzys zaufania* (red., 2014), *Obywatele ACTA* (współred., 2014), *Wystawa Stała Europejskiego Centrum Solidarności. Antologia* (współred., 2014) oraz monografię *Der Mitmensch. Zur Identitätsproblematik des sozialen Selbst ausgehend von der Frühphilosophie Martin Heideggers und Karl Löwiths* (2012).

<https://europeansolidaritycentre.academia.edu/JacekKoltan>

https://www.researchgate.net/profile/Jacek_Koltan